

As eurorrexións en perspectiva: vellos problemas e novos retos para a cooperación

Óscar Rodil-Marzábal^{1,a} , María del Carmen Sánchez-Carreira^{1,b} ,
Paulo Jorge Reis Mourão^{2,c} , Marta Gancarczyk^{3,d}

¹ Universidade de Santiago de Compostela, España

² Universidade do Minho, Portugal

³ Jagiellonian University, Polonia

✉ ^aoscar.rodil@usc.es

✉ ^bcarmela.sanchez@usc.es

✉ ^cpaulom@eeg.uminho.pt

✉ ^dmarta.gancarczyk@uj.edu.pl

INTRODUCCIÓN

Os procesos de integración económica abordan o fomento da cooperación. Unha forma particular de organización na Unión Europea refírese ás eurorrexións, zonas transfronteirizas con maior interacción por diferentes motivos (proximidade, aspectos culturais e históricos comúns, persoas e interaccións económicas). Con todo, enfróntanse a algúns retos polo feito de estar afectadas por marcos e normativas diferentes, en particular no ámbito económico. Poden entenderse como lugares de fronteira ou de encontro.

O proceso de integración fomenta as estruturas que permiten a cooperación. Así, formalizan ou institucionalizan unha cooperación informal. As eurorrexións e outras formas de cooperación (eurociudades, eurodistritos, organizacións de cooperación) expandíronse especialmente desde os anos 90, con máis de 150 actualmente activas, mostrando un alto nivel de diversidade en relación con diferentes cuestións socioeconómicas (tamaño, especialización produtiva...).

Aínda que se poden atopar moitas definicións das eurorrexións na literatura, en termos simples pódense identificar como estruturas transfronteirizas europeas que desempeñan papeis influíntes nas fronteiras dos países europeos. Isto é especialmente importante nun contexto caracterizado polas incertidumes que seguen desafiando o proceso de integración europea (Durà et al., 2018). Con todo, dado que as eurorrexións operan a través das fronteiras dos países e varían amplamente nas súas formas particulares, non é posible asociar este termo cun marco xurídico único.

Unha definición máis precisa pode atoparse na proporcionada pola Asociación de Rexións Fronteirizas Europeas que establece os seguintes criterios para a identificación destas estruturas transfronteirizas: en primeiro lugar, poden constituír unha asociación de autoridades locais e rexionais a ambos os dous lados da fronteira nacional, ás veces cunha asemblea parlamentaria; en segundo lugar, poden constituír unha asociación transfronteiriza cunha secretaría permanente e un equipo técnico e administrativo con recursos propios; en terceiro lugar, poden ser de natureza de dereito privado, baseadas en asociacións ou fundacións sen ánimo de lucro a ambos os dous lados da fronteira de acordo c a respectiva lexislación nacional vixente; e en cuarto lugar, poden ser de natureza de dereito público, baseadas en acordos interestatais, que tratan, entre outras cousas, da participación das autoridades territoriais (Committee on Regional Development, 2005).

Hai que subliñar que a cooperación interrexional en Europa experimenta unha dinámica e cambios estruturais debido a proxectos tanto espontáneos como impulsados por políticas entre gobernos rexionais e empresas, entre outros (Sirtori et al., 2019). Isto tamén se reflicte nas transformacións da gobernanza, é dicir, nas formas en que as rexións interactúan, implican a diversos grupos de interesados e redebuxan os seus singulares límites de cooperación (Sirtori et al., 2019; Hassink et al., 2019; Chen e Hassink, 2020). En primeiro lugar, a crise da Covid-19 puxo de manifesto a complexidade destes ámbitos, xa que ven afectados por diferentes restricións ou regulacións. En segundo lugar, a dixitalización e a cooperación baseada en plataformas abren novos ámbitos e tipos de gobernanza para as interaccións entre rexións e diversos grupos de interesados (Florek-Paszowska et al., 2021). A dixitalización traspasa as fronteiras administrativas e integra ás rexións por motivos substantivos máis que administrativos. Estas empresas de gobernanza adóitanse captar como conceptos de ecosistemas empresariais, ecosistemas empresariais sociais e ecosistemas financeiros territoriais (Wurth et al., 2021; Gancarczyk e Konopa, 2021; Thompson, 2018; Łasak, 2022). Reúnen recursos e diversos grupos de axentes interesados, como gobernos

locais e actores industriais, compartindo os seus recursos e experiencia. En terceiro lugar, as políticas e normativas afectan as cooperación rexionais transfronteirizas, como a recente tendencia á internacionalización das estratexias de especialización intelixente das rexións da UE (Foray, 2018, 2019, 2020). A partir do anterior, é necesario unha análise socioeconómica destas áreas desde un enfoque multidisciplinar.

UNHA EXPLORACIÓN BIBLIOMÉTRICA DOS DOCUMENTOS DE SCOPUS SOBRE EURORREXIÓN

Realizouse unha procura das publicacións sobre Eurorrexións localizadas en Scopus. A ligazón de acceso foi <https://www.scopus.com/search/form.uri?display=basic#basic>. A procura realizouse o 27 de xullo de 2022 e decidiuse centrarse no termo chave deste número especial: "Eurorrexión" (en inglés, Euroregion). Así, buscouse o conxunto de publicacións con "Eurorrexión" no título do documento, o resumo ou o conxunto de palabras clave. Por suposto, calquera outra posibilidade de procura dará resultados de menor frecuencia (por exemplo, "Euroregion" e "Innovation"). Con este exercicio, só se pretende ofrecer unha imaxe bibliométrica actual en torno ao concepto de "Eurorrexión", sen desmerecer o potencial que ofrece o uso de programas informáticos como Vosviewer que tamén permiten explorar a rede de coautorías ou cocitacións (que quedarán como importantes investigacións posteriores). Así, atopáronse 333 documentos que cumprían os criterios mencionados.

Así, neste exercicio principalmente exploratorio, prestouse especial atención a dimensións como a posibilidade de acceso aos documentos, o ano de publicación, a área científica asignada aos documentos, o seu tipo, as revistas máis receptivas, as universidades e países de afiliación dos autores, así como as axencias de financiamento identificadas nos traballos.

En canto á posibilidade de acceso, 86 dos 333 documentos son de acceso aberto. Este valor permite comprobar que unha porcentaxe importante dos documentos rastrexados por Scopus pode consultarse sen necesidade dunha subscripción asociada a licenzas de pago.

O tipo de documento máis frecuente é o artigo (272), seguido do capítulo de libro (32), o documento de conferencia (18), a revisión (6) e a recensión de conferencia (2).

Se se considera a evolución do ano de publicación dos documentos, obsérvase que o primeiro documento data de 1989. Desde 1995, sempre se publicaron (polo menos) tres documentos seguindo os criterios identificados. En 1998, houbo un número especialmente elevado ao considerar a traxectoria pasada (12 documentos), mentres que en 2004 tamén se alcanzou outro número relevante de publicacións (13). Por último, desde 2009, só nunha ocasión non se superaron as 9 publicacións por ano. Así, parece evidente que desde 2009 produciuse unha tendencia crecente no número de publicacións en torno ao termo eurorrexión, cun máximo de 26 documentos no ano 2020.

As palabras clave máis frecuentes nestes documentos foron: Eurorrexión (75), Cooperación transfronteiriza (72), Europa (59), Eurorrexións (54) e Relacións transfronteirizas (50).

As principais áreas científicas das publicacións son, en orde descendente, as Ciencias Sociais (238), as Ciencias da Terra e Planetarias (76), as Ciencias Ambientais (67), o campo de Negocios, Xestión e Contabilidade (39), así como a área de Economía, Econometría e Finanzas (38). Polo tanto, a pesar de que o concepto de "Eurorrexión" ten unha base administrativa, obsérvase como as publicacións identificadas sitúanse tamén en diversas áreas científicas, o que demostra o potencial do concepto como unidade espacial de observación de referencia para moitas áreas de coñecemento.

As universidades galegas son os espazos de afiliación máis frecuentemente asociados aos autores dos documentos identificados por Scopus co termo central de Eurorrexión. Así, a Universidade de Vigo conta con 17 documentos e a Universidade de Santiago de Compostela con 10 documentos. A Universidade WSB -Dabrowa Gornicza pecha o trío coa maior frecuencia, tamén con 10 documentos. En consecuencia, os países de afiliación dos autores dos documentos identificados con maior representación na selección/procura son Polonia (56 documentos), España (49 documentos), a República Checa (40), Alemaña (29) e Francia (23).

As linguas máis frecuentes no corpo do documento son: inglés (241), francés (29), alemán (26), español (21) e polaco (7).

O principal organismo de financiamento dos documentos identificados é a Comisión Europea (24 documentos). Os seguintes organismos son o Fondo Europeo de Desenvolvemento Rexional (18), Interreg (5), o Ministerio de Economía e Competitividade (4) e a Fundación para a Ciencia e a Tecnoloxía (3).

Tras este apartado exploratorio, xorden tres posibles notas de debate para concluílo.

A primeira nota refírese á sospeita da dependencia do número de publicacións dos momentos clave relacionados coa Política Rexional Europea. Tal e como se indicou, e considerando que, máis ou menos, un artigo tarda entre un e dous anos en publicarse despois de iniciarse a súa versión preliminar, os momentos clave antecedentes poden buscarse nos anos identificados como de ruptura estrutural na evolución do número de publicacións, é dicir, os anos 1998, 2004 e 2020. Así, no período anterior a 1998 produciuse un aumento significativo dos fondos asignados á Política Rexional Europea. O ano 2004 enmárcase na chamada Estratexia de Lisboa, que aumentou significativamente a dimensión de cohesión da política rexional europea. Por último, 2020 é un ano de transición entre a Estratexia Europa 2020 e a planificación rexional asignada ao período 2021-2027. Por iso, non parece reprochable que estes reforzos de estratexia na política rexional europea contribúan ás investigacións centradas no concepto de eurorrexión.

A segunda nota recupera a diversidade de áreas científicas dos artigos identificados. Como se sinalou, a percepción vai no sentido de que o concepto de Eurorrexión xa superou o significado de unidade administrativa espacial dentro da Política Europea e utilízase tamén en traballos de áreas científicas como as "Ciencias Ambientais" ou as "Ciencias da Terra e Planetarias". Estas evidencias demostran que os equipos de investigación entenden que os límites administrativos non son capaces de selar os problemas de investigación en territorios delimitados por fronteiras históricas, senón que, independentemente de que estes fenómenos se consideren sociais ou físico-ambientais, son problemas compartidos nas zonas consideradas actualmente como Eurorrexiónspolas diferentes comunidades residentes.

Por último, a terceira nota destaca o papel de universidades como as de Vigo e Santiago de Compostela (pertencentes á Eurorrexión Noroeste da Península Ibérica). A presenza de grupos de investigación centrados nos problemas rexionais europeos, a existencia de seminarios e congresos temáticos e o estímulo que supón o financiamento específico contribúen a conseguir un resultado máis evidente para algunhas universidades. Con todo, non se pode obviar o importante papel de axentes de desenvolvemento rexional destas universidades na dedicación evidenciada no conxunto de publicacións centradas no concepto de "eurorrexión".

CONTIDO DO NÚMERO ESPECIAL “EURORREXIÓN EN PERSPECTIVA: VELLOS PROBLEMAS E NOVOS RETOS PARA A COOPERACIÓN”. UNHA SÍNTESE

Este número especial centrado nas eurorrexións está composto por oito artigos seleccionados mediante un rigoroso proceso de revisión de acordo coas directrices editoriais da revista. Os temas varían tanto a nivel territorial como no enfoque específico da análise, proporcionando unha visión completa e complementaria do tema xeral.

O traballo de Cristina García Nicolás, titulado *Eurorrexións: Cooperación, Cohesión e Resiliencia*, pretende situar ás eurorrexións no contexto actual, ante a necesidade de niveis de gobernanza similares que favorezan a toma de decisións a ámbolos dous lados da fronteira, e as trabas legais en relación coa mobilidade e a actividade económica que supoñen as restricións derivadas da Covid-19. Esta análise aborda a definición das eurorrexións nun contexto de cooperación transfronteiriza que favorece as dimensións económica, social e territorial da cohesión.

Rui Alexandre Castanho e José Cabezas Fernández son os autores do artigo titulado *O fenómeno da cooperación transfronteiriza na Península Ibérica: unha ollada retrospectiva ás eurocidades luso-españolas*, que pretende establecer unha ollada retrospectiva ás eurocidades luso-españolas. Neste sentido, analízase como creceron estas cidades e como se insire a súa relevancia para o desenvolvemento común e sostible das rexións fronteirizas. Unha novidade que achega este traballo é mostrar como evolucionaron estes proxectos de CBC de segunda xeración (eurocidades) e que poderían ser a nova tendencia e o catalizador do desenvolvemento territorial sostible nas rexións fronteirizas.

O traballo de Valerià Paul Carril, titulado *A estratexia transfronteiriza do río Miño 2030: planificación territorial para o val inferior do río Miño*, céntrase nesta estratexia discutindo cos principios teóricos e conceptuais xenerais da planificación territorial e, máis concretamente, no ronsel dos da planificación territorial desenvolvida nas rexións transfronteirizas. Ademais, examínase unha tensión constante entre dúas áreas dentro da Agrupación Europea de Cooperación Territorial (AECT) do río Miño.

O traballo titulado *Análise dunha cadea de valor na integración transfronteiriza. O valor da cadea agroalimentaria no Miño compartido*, escrito por Carlos M. Fernández-Jardón Fernández e Xavier Martínez Cobas, ten como obxectivo analizar unha cadea de valor transfronteiriza concreta (agroalimentaria) no ámbito do Miño, mediante a estimación do valor engadido bruto da cadea de valor por parte dos municipios de ambas as dúas partes do territorio seleccionado.

Ana María López-Villuendas e Cristina del Campo son as autoras do artigo titulado *Análise da Convergencia económica na Eurorrexión Galicia-Norte de Portugal no período 1980-2019*, co obxectivo de contribuír á discusión xeral da converxencia real entre as rexións que forman unha rexión transfronteiriza, nun contexto de intensas relacións de cooperación, como é a Eurorrexión Galicia-Norte de Portugal.

O traballo de Seraffín Pazos-Vidal, titulado *"A España baleirada" e os límites da mobilización territorial doméstica e da UE*, ofrece un relato desde 2016 dos esforzos errados de mobilización territorial dunha serie de actores para enmarcar as prioridades e o mapeo tanto da estratexia demográfica de España como da política de cohesión da UE con fins rendistas.

Vincent Pijnenburg, no seu traballo titulado *Contemplacións e directrices prácticas para a cooperación na fronteira neerlandesa-alemá*, ao analizar a cooperación neerlandesa-alemá nas últimas décadas, pretende ofrecer algúns principios orientados á práctica para a

cooperación transfronteiriza (CTF) que poderían contribuír a reforzar o seu impacto. O autor parte da base de que a atención á CTF segue sendo volátil, dependendo entre outras cousas das tendencias políticas e económicas.

O traballo titulado *O turismo como motor do desenvolvemento sostible da Eurorrexión. Perspectivas da Eurorrexión TATRY*, de Vanda Maráková e Lenka Dzúriková, pretende identificar se o desenvolvemento do turismo na Eurorrexión seleccionada (TATRY) é sostible no futuro. Para iso, examinan datos estatísticos e documentos que describen as actividades de cooperación para analizar o estado actual do desenvolvemento do turismo na Eurorrexión TATRY, e se o desenvolvemento futuro do turismo na Eurorrexión TATRY responde ao principio de sustentabilidade.

Os editores convidados agradecen a todos os colaboradores e confían en que este número temático amplíe a nosa comprensión dos desenvolvementos e desafíos da cooperación interrexional e transfronteiriza europea. Tamén ten carácter informativo para os profesionais e os responsables políticos que configuran os marcos normativos e os programas de apoio público ás eurorrexións. Asemade, agrádese ao Programa Iacobus 2021 da Asociación Europea de Cooperación Transfronteiriza Galicia Norte de Portugal, que serviu de apoio a unha estada na que se propuxo a idea deste Número Especial e déronse os primeiros pasos.

Bibliografía

- Chen, Y., & Hassink, R. (2020). Multi-scalar knowledge bases for new regional industrial path development: Toward a typology. *European Planning Studies*, 28(12), 2489-2507, <https://doi.org/10.1080/09654313.2020.1724265>
- Committee on Regional Development (2005). *REPORT on the role of "Euroregions" in the development of regional policy*. 19.10.2005 - (2004/2257(INI)). Report - A6-0311/2005, European Parliament.
- Durà A., Camonita F., Berzi M., & Noferini A. (2018). *Euroregions, Excellence and Innovation across EU borders. A Catalogue of Good Practices*. Barcelona, Department of Geography, UAB, 254 p.
- Florek-Paszowska, A., Ujwary-Gil, A., & Godlewska-Dzioboń, B. (2021). Business innovation and critical success factors in the era of digital transformation and turbulent times. *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*, 17(4), 7-28, <https://doi.org/10.7341/20211741>
- Foray, D. (2019). In response to 'Six critical questions about smart specialisation'. *European Planning Studies*, 27(10), 2066-2078, <https://doi.org/10.1080/09654313.2019.1664037>
- Foray, D., Morgan, K., & Radosevic, S. (2018). The role of smart specialization in the EU research and innovation policy landscape. *Brussels: European Commission*. Режим доступа: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/brochure/smart/role_smartspecialisation_ri.pdf, дата обращения, 13, 2019.
- Foray, D. (2020). Six additional replies—one more chorus of the S3 ballad. *European Planning Studies*, 28(8), 1685-1690, <https://doi.org/10.1080/09654313.2020.1797307>
- Hassink, R., Isaksen, A., & Trippl, M. (2019). Towards a comprehensive understanding of new regional industrial path development. *Regional Studies*, 53(11), 1636-1645, <https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1566704>
- Łasak, P. (2022). The role of financial technology and entrepreneurial finance practices in funding small and medium-sized enterprises. *Journal of Entrepreneurship, Management and Innovation*, 18(1), 7-34, <https://doi.org/10.7341/20221811>
- Sirtori, E., Caputo, A., Colnot, L., Ardizzon, F., & Scalera, D. (2019). European Cluster and Industrial Transformation Trends Report. *Luxembourg: Publications Office of the European Union*.
- Wurth, B., Stam, E., & Spigel, B. (2021). Toward an entrepreneurial ecosystem research program. *Entrepreneurship Theory and Practice*, <https://doi.org/10.1177/1042258721998948>